

Mýtus, náboženství a dějiny [1958/1965]¹

Mýtus ve své nejvypracovanější podobě dospěl k představám tzv. věčných návratů. Konkrétním smyslem těchto představ bylo přesvědčení, že vše podstatné se odehrálo na počátku a že všechno to, co se děje potom, je pouze více či méně věrné napodobení, opakování onoho předvěkého pravzoru. Smyslem lidského úsilí je co nejméně věrné napodobení onoho vzoru, neboť každá odchylka znamená úpadek, ztrátu opravdové skutečnosti, pád do nicoty a chaosu. Praktickým důsledkem uvedených představ je neobyčejná sociální stabilita a neměnnost daného lidského společenství, pokud ovšem nedojde k nějakým vnějším otřesům cizího původu. K takovým otřesům v různých oblastech lidského světa docházelo někde víc a jinde méně. Každý takový otřes postavil členy společenství před novou situaci, která vyžadovala nové rozhodování a nové řešení. Pokud otřes nebyl příliš radikální, převládla tendence vrátit se pokud možno k dřívějšímu stavu. Po silném otřesu se někdy společenství zhroutilo. Někdy se však uplatnil nový nápad, nový styl řešení, jakýsi morální a sociální vynález, jímž se otevřela cesta kupředu. Teprve po řadě zkušeností s takovými vynálezy mohlo dojít k jednomu z nejpozoruhodnějších zvratů v lidských dějinách, totiž k tomu, že člověk začal rozumět sám sobě jako bytosti zaměřené do budoucnosti a kdy každý „otřes“ začal chápat jako napomenutí a jako výzvu k novým počátkům a k nové cestě kupředu. Tento obrat představuje všezemsky významnou událost, která dosud neskončila a která se řadí k jiným podobně světodějným událostem, jako je vznik prvních živých tvorů na Zemi nebo vznik člověka a lidského společenství. Člověk se tedy odvrátil od pravzorů (archetypů) a vědomě se orientoval do budoucnosti: tím byl založen jeho kladný vztah k dějinám, zatímco k podstatě mýtu patřil strach z dějin. To je důvodem toho, proč důraz na dějiny a dějinnost je spolehlivou oporou proti opětovnému pronikání mýtu a mytičnosti do našeho života i myšlení. To je důvodem tradičního křesťanského důrazu na dějinnou skutečnost Ježíšova života (a smrti) na této zemi. To je také důvodem toho, že nejnovější demytologizační theologické úsilí nutně vyústilo v otázku po historickém Ježíšovi.

Historicky byl tento obrat připraven a zahájen (pomineme-li jinak důležité začátky v Íránu) ve starém Izraeli; hlavními postavami byli starozákonní proroci. Obrat byl (v jistém smyslu) dovršen, i když nikoli dokončen, v Ježíšovi. Proroci učili svůj lid rozpoznávat především v neúspěších a porážkách boží soudy: ukazovali, že v dějinách jde o něco neočekávaně významného, totiž o konfrontaci se samotným Hospodinem zástupů. Dějiny jsou místem rozhovoru Pána dějin s člověkem jako subjektem dějin, místem trestu, ale také jediným místem nápravy. Dějinné otřesy a katastrofy, které byly za jiných okolností schopny rozvrátit říše, přiměly izraelský lid k tomu, aby v nich přijal boží trest jako předpoklad a začátek nového života z víry. Místo vzdoru nebo rezignace se ukázalo pokání (sebekritika) jako nejmocnější vzpruha k novým činům, k novému vykročení do dějin, do budoucnosti. Skutečnému významu Ježíše Krista nemůžeme porozumět, jestliže zanedbáme okolnost, že právě v této věci navázal na starozákonní proroky a dovršil prorockou linii kladné orientace k dějinám, to jest směrem do budoucnosti tohoto světa.

¹ Nedatovaný text, určený snad pro křesťanský tisk; datum vzniku pouze odhadnuto. – Pozn. red.

Je pochopitelné, že tak významný obrat od mýtu k dějinám, od nadčasových vzorů k historicky jedinečným událostem, od vždy stejně závazných formulí zákona k svobodě víry, od kultu k službě člověku se nemohl odehrát a neodehrál přes noc. Moc mýtu byla podlomena, ale nikoli zlomena a zničena. V důsledku veliké práce proroků byl izraelský lid donucen vzít vážně dějiny a pohledět jim tváří v tvář, avšak mýtus, který je dnes už téměř tři tisíce let v likvidaci, se prosazoval v jiných formách dál. Objevilo se to, čemu dnes říkáme náboženství (to je termín z římského dědictví) a co se pokoušelo dějiny relativizovat, když už jich nemohlo nedbat. Náboženství odvádělo a dosud odvádí pozornost lidí od vážných dějinných skutečností, tj. od všech skutečností denního života, od záležitostí tohoto světa, od úkolů, které jsou dnes před nás postaveny a které na nás čekají v budoucnosti. Náboženství přesvědčuje lidi o tom, že na životních svízelných a na dějinných katastrofách vposledu nezáleží, že trápení a neúspěchy je třeba trpělivě snášet, že s protivenstvím, pohanou a posměchem je třeba předem počítat a že veškerou naději je třeba založit na tom, že s tímto zlým světem už je zúčtováno. Stačí, když se od světa oddělíme, když s ním nebudeme mít nic společného, když zrušíme všechna pouta, která nás k němu ještě vízí – a dočkáme se božího vítězství nad světem a nad dějinami v posledním, definitivním soudu. Náboženství připouští, že dějiny existují, ale jsou od zlého a leží ve zlém; proto budou zrušeny. Jejich skutečnost je jen prozatímní a dočasná. Mesiášův příchod znamená konec dějin a definitivní nastolení naddějinné, mimodějinné skutečnosti boží říše, božího světa, nebeského království. Takovýmto způsobem se často podařilo nábožensky zkomolit poselství proroků (a máme o tom svědectví i ve Starém zákoně); co je však horší, takovýmto způsobem bylo v četných případech zkomoleno i samotné evangelium, samotná zvěst Ježíše Krista a základní význam jeho životního díla. Dobrému čtenáři Písma však nemůže uniknout, že samotné jádro prorocké zvěsti i Ježíšových slov a činů bylo úderně namířeno proti takovému náboženskému komolení. Je třeba znovu číst biblické spisy s očima otevřenými pro svědectví Písem o obrovském obratu lidské orientace zády k naddějinným pravzorům a neměnným vztahům vázanosti a pohlcenosti v mýtu a náboženství a čelem k dějinné skutečnosti tohoto světa, otevřené směrem kupředu, do budoucnosti.

Naše dnešní situace by se už měla konečně vyjasnit: každý, kdo říká, že konce dějin jsou stejné nebo horší než počátky, rozchází se s Ježíšem Kristem. Dějiny se neopakují, ale jdou nezvratně kupředu. Nikdy nebude zapomenuto památky vynikajících postav mužů, kteří otvírali cestu k novému přístupu k dějinám: nikdy nebude zapomenuto na izraelské proroky. Mimořádnou důležitost však má program Ježíšův: nestačí jen dějinný aktivismus, je třeba laskavé lidské pozornosti pro slabé a chatrné v lidské společnosti. Nápravy lidských věcí nelze dosáhnout individuálně, soukromě ani v omezeném společenství. Jediná cesta kupředu je taková, po níž půjdou všichni a kde není zapomenuto ani na ty nejmenší a zcela bezvýznamné. Ježíš nás obrací tváří k dějinám a k tomuto světu, ale především k těm, kteří jsou jakoby odpadkem společnosti a pouhým předmětem útrpnosti a častěji bezohlednosti těch, kdo se považují za opory společnosti. Budoucí svět bude stát na ohleduplnosti, lásce a službě těm, kteří jsou v tomto světě poslední. Tak je vyvrácen nejen mýtus a náboženství, ale také každá společenská hierarchie. Takový je Ježíšův odkaz a takový je jeho dějinný program.